

Moderatorzy i amatorzy. Nowe instytucje życia literackiego w sieci

Maciej Maryl

Summary

Moderators and amateurs. New institutions of the online literary life

This paper presents the results of the analysis of 100 literary institutions' webpages. Firstly, I discuss the old institutions (publishers, journals), which has adjusted to the contemporary communication practices, looking for the readers online. Secondly, I look at the new institutions, such as online journals, websites dedicated to authors and literary portals. arguing that new institutions serve predominantly 'moderating' functions, i.e. they provide space for discussion and encourage users to contribute. The role of 'amateurs' (i.e. non-professional users) is of great importance, since they shape those institutions and provide the content which is unavailable in professional portals.

Streszczenie

Moderatorzy i amatorzy. Nowe instytucje życia literackiego w sieci

Artykuł prezentuje wyniki badań stu stron internetowych instytucji życia literackiego. Po pierwsze, przyglądam się starym instytucjom (wydawnictwa, czasopisma), które dostosowują się do współczesnych wymogów komunikacyjnych, poszukując odbiorców w sieci. Po drugie, badam instytucje nowe: czasopisma internetowe, strony o pisarzach i portale literackie. Różnice między tymi dwoma obszarami pozwalają lepiej unaocznic procesy dehierarchizacji sieci opinii, oraz wspólnotowy charakter nowych instytucji, zwłaszcza portali literackich, w których pisarze i odbiorcy komunikują się między sobą. Dowodzę, iż nowe instytucje pełnią raczej funkcje „moderacyjne” – stanowią przestrzeń spotkań i dyskusji, nie wyznaczając przy tym jakiejś wyraźnej linii programowej. Istotna jest też rola „amatorów” – czyli nieprofesjonalnych użytkowników, którzy kształtują te instytucje i usuwają „białe plamy” internetu, czyli udostępniają treści niedostępne w serwisach profesjonalnych.

Source: Maryl, Maciej (2014) „Moderatorzy i amatorzy. Nowe instytucje życia literackiego w sieci” *Literatura w mediach. Media w literaturze. III. Nowe wizerunki*, red. K. Taborska, W. Kuska, Wydawnictwo Naukowe PWSZ w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014, s.29-51.

MODERATORZY I AMATORZY NOWE INSTYTUCJE ŻYCIA LITERACKIEGO W SIECI

1. Herbert online

Od drugiej połowy lat 90. XX w. instytucje życia literackiego stopniowo kolonizują Internet. Na początku sieć służyła niemal wyłącznie jako wtórne narzędzie przekazu treści i kontaktu z odbiorcą. Do dziś jeszcze wiele witryn pełni niejako funkcję „wizytówek”, a Internet traktowany jest jako dodatkowy, choć konieczny, kanał komunikacji. Z czasem obecność w sieci stała się podstawową formą uczestnictwa w życiu literackim dla wielu instytucji (wydawnictw, księgarni, czasopism), które zaczęły korzystać z nowych możliwości komunikacyjnych: nawiązywanie kontaktu z odbiorcą, tworzenie i dystrybucja multimedialnych materiałów okołoliterackich itp. Pojawiły się też instytucje nowe, jak portale literackie, wspólnoty pisarskie i czytelnicze czy strony poświęcone pisarzom.

W środowisku sieciowym przemianie ulega struktura życia literackiego – stopniowo rozmywa się statyczny podział na nadawców, odbiorców i instytucje, znany z kultury druku masowego. Współcześni odbiorcy zaczynają występować we wszystkich tych rolach komunikacyjnych: stają się nadawcami jako blogerzy czy autorzy wydający swoje utwory w formie cyfrowej; przejmują też funkcje tradycyjnych instytucji, przyjmując rolę amatorskich (w pozytywnym tego słowa znaczeniu, czyli „niezawodowych”) krytyków, badaczy, archiwistów. Być może w języku polskim najlepszym określeniem byłby termin „pasjonat”. Jedni – jak Andrew Keen¹ – upatrują w tym upadku cywilizacji i jej odwiecznych hierarchii, inni – jak Henry Jenkins czy Lawrence Lessig² – wychwalają nowy model kultury uczestnictwa.

¹ A. Keen, *Kult amatora. Jak internet niszczy kulturę*, tłum. M. Bernatowicz, K. Topolska-Gariani, wpraw. K. Krzysztofek, Warszawa 2007.

² H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa 2007; L. Lessig, *Remiks. Aby sztuka i biznes rozkwitały w hybrydowej gospodarce*, tłum. R. Próchniak, Warszawa 2008.

Duża aktywność amatorów i możliwość symetrycznej komunikacji zmienia także sposób funkcjonowania instytucji, które przekształcają się z pośredników w moderatorów – tworzą przestrzeń do interakcji wypełnianą przez użytkowników.

Przyjrzyjmy się tym kwestiom na przykładzie czterech stron internetowych poświęconych Zbigniewowi Herbertowi. Dwie pierwsze założono z okazji obchodów Roku Herbertowskiego (2008) przez Instytut Książki i Bibliotekę Narodową, a zatem w ramach realizacji celów statutowych tych instytucji, jakimi są promocja twórczości polskich pisarzy, oraz gromadzenie i udostępnianie zbiorów.

Strona stworzona przez Instytut Książki (Z1³) stanowi przykład remediacji broszurki informacyjnej – ma bardzo ładną oprawę graficzną (czarno-białe tło, animacje flashowe) i zawiera podstawowe informacje o poecie oraz obchodach Roku Herbertowskiego. Znajdziemy tu zatem krótką biografię, bibliografię twórczości, przekładów i opracowań oraz kalendarium imprez. Nieco bardziej rozbudowana jest strona *Rok Zbigniewa Herberta* (Z2) prowadzona przez Bibliotekę Narodową. Oprócz informacji o obchodach zamieszczono tu animację flashową „Świat pana Cogito” z rozbudowaną biografią pisarza, faksymilami rękopisów i rysunków, fotografiami czy dynamiczną mapą podróży. Prezentacja ma charakter multimedialny – dużo tu obrazków i nagrań.

Te dwa przykłady pokazują, jak tradycyjne instytucje pełnią swoje funkcje (informacja, udostępnianie) w sieci. Dość symptomatyczny dla stron tworzonych przez instytucje publiczne jest brak aktualizacji. Obydwie opisywane tu witryny to przedsięwzięcia jednorazowe, rozwijane wyłącznie podczas obchodów Roku Herbertowskiego (zapewne w ramach środków przeznaczonych na ten cel).

Dwie kolejne witryny, które chciałbym tu omówić, to strony amatorskie. Pierwsza z nich, *Zbigniew Herbert* (Z3) to nieskomplikowana witryna, prezentująca twórczość poety. Informacje biograficzne i bibliograficzne są skrótowe, encyklopedyczne – głównym celem jest publikacja wierszy. Być może z tej właśnie przyczyny strona już nie istnieje, podobnie jak inna tego typu witryna poświęcona twórczości Białoszewskiego (Z14). Przyczyny zamknięcia strony nie są znane. Można jednak podejrzewać, że podłożem był tu konflikt o naruszenie praw autorskich do twórczości.

Ostatnią z prezentowanych tu witryn jest: *Piotr Rykaczewski – W świecie Pana Cogito* (Z4). Stara, dawno nieaktualizowana strona obrazuje dwa ciekawe zjawiska: po pierwsze amatorską krytykę literacką (autor strony zamieszcza własne opracowania, analizy, przemyślenia czy odniesienia do literatury krytycznej), po drugie – dążenie do stworzenia sieciowego kompendium wiedzy o ulubionym twórcy (prezentacja twórczości, biografii podmiotowej

³ Opis kodów przypisanych poszczególnym witrynom instytucji (np. Z1), wraz z ich adresami, znajduje się w bibliografii.

i przedmiotowej). Niewykluczone, że w swoim czasie (pierwsze lata XXI w.), strona stanowiła najobszerniejsze źródło wiedzy o poecie w sieci.

Można tu zaobserwować kilka ciekawych zjawisk. Po pierwsze strony amatorskie powstają w celu wypełnienia pewnej luki w internetowym uniwersum, np. dostarczenia ważnych informacji o pisarzu. Po drugie tradycyjne instytucje przenoszą się do sieci, by realizować cele statutowe. Po trzecie wreszcie pojawia się bardzo istotny problem praw autorskich do udostępnianych materiałów. Tym wszystkim będę się tu zajmował.

2. Przedmiot badań

Zacznijmy od zdefiniowania pola rozważań. Stefan Żółkiewski wyróżnił następujące typy instytucji życia literackiego⁴:

1. dyfuzyjne (biblioteki, wypożyczalnie, estrady, wieczory literackie, kabarety, kolportaż, teatry, kino), czyli „wszelkie formy pośredniczące w zapoznawaniu się z treścią tekstu”;
2. konserwacyjne (gromadzenie i konserwowanie tekstów, formowanie tradycji literackiej);
3. informacji metaliterackiej – „obsługa społeczna literatury” – reklama, krytyka, nagrody.

Koncepcja Żółkiewskiego opiera się na antysymetrycznym czy jednokierunkowym modelu komunikacji („dyfuzja” literatury do społeczeństwa, „informacja metaliteracka”), który słabo przystaje do współczesnych form życia literackiego. Jak zamierzam pokazać, współczesne instytucje działają raczej dwukierunkowo, pełniąc funkcję „mediatorów” między nadawcą a odbiorcami. Dotyczy to także w dużej mierze samych wydawców, których Żółkiewski zalicza do „nadawców w szerokim sensie”⁵. Współcześnie (zwłaszcza w środowisku literackim) wydawcy starają się jednak pominąć instytucje dodatkowe i zmonopolizować funkcję pośrednika między nadawcą a odbiorcą. Podobnie z kategorią „informacji metaliterackiej”, której cele zdają się obejmować głównie przekazywanie wiedzy odbiorcom z pominięciem komunikacji między samymi odbiorcami.

W niniejszej pracy schodzę na niższy poziom refleksji, to znaczy skupiam się na instytucjach pojmowanych jako podmioty realizujące funkcje wymienione przez Żółkiewskiego. Celowo nie traktuję tych instytucji jako przykładów wymienionych wyżej typów (np. księgarnia internetowa jako instytucja dyfuzyjna), ponieważ – jak zamierzam pokazać – obserwujemy przemieszczenie funkcji pełnionych przez te podmioty i daną instytucję można jednocześnie

⁴ S. Żółkiewski, *Wiedza o kulturze literackiej*, Warszawa 1980, s. 257.

⁵ *Ibidem*, s. 104.

przypisać do dwóch lub wszystkich kategorii wyższego rzędu. Pisząc dalej o instytucjach, mam na myśli właśnie poszczególne podmioty pełniące różnorodne funkcje. Dzielę je na dwie grupy: instytucje tradycyjne (czy też sieciowe remediacje instytucji tradycyjnych), oraz instytucje nowe, czyli powstałe w środowisku sieciowym.

Prezentowane rozważania to wnioski zebrane na podstawie badania 100 stron internetowych instytucji życia literackiego. Za instytucje uznałem wszelkie strony poświęcone literaturze, ale prowadzone nie przez pisarzy, tylko przez instytucje w znaczeniu węższym. Materiał został dobrany techniką kuli śniegowej – wstępną listę witryn opracowałem na podstawie odnośników ze stron pisarzy analizowanych w ramach prac nad rozprawą doktorską oraz witryn nominowanych w kolejnych edycjach (2007-2011) konkursu na najlepszą stronę internetową o książce „Papierowy Ekran” (<http://papierowyekran.pl>), po czym sukcesywnie uzupełniałem ją linkami z witryn badanych instytucji. Łącznie przebadiałem 100 stron, a 41 pominąłem w myśl zasady nasycenia próby – gdy wstępna analiza wskazywała na to, że nie różnią się zbytnio od przeanalizowanych już witryn w zakresie objętym badaniem⁶. Jest to procedura uzasadniona, ponieważ badanie nastawione jest na wskazanie możliwie największego obszaru przeobrażeń, a nie ustalenia ilościowe (np. jakich portali jest najwięcej). Witryny analizowałem pod kątem następujących zmiennych: dane podstawowe (adres, rok założenia, częstotliwość aktualizacji); podmiot prowadzący stronę (wydawnictwo, instytucja publiczna, czasopismo, redakcja, osoba prywatna itp.); typ strony (portal wydawniczy, strona o pisarzu, strona czasopisma, czasopismo internetowe, portal itp.); cel strony (np. promocja, informacja, realizacja działalności statutowej itp.); rola partnerów komunikacji (autorstwo tekstów, rola użytkowników); typy materiałów dostępnych na stronie (np. teksty, wywiady, filmy, podcasty).

Badanie nie rości sobie praw do całościowego, wyczerpującego opisu zjawiska. Próbuję raczej opisać przemiany instytucji życia literackiego pod wpływem elektronicznych środków komunikacji, skupiając się na funkcjach, jakie pełnią względem pozostałych partnerów komunikacji literackiej.

3. Remediacje instytucji

Proces przenoszenia instytucji tradycyjnych (*offline*) do środowiska sieciowego określam tu mianem remediacji z pełną świadomością, iż koncepcja Jaya Davida Boltera i Roberta Grusina nie do końca odnosi się do tego obszaru⁷. Warto się nią jednak posłużyć, ponieważ pozwala uchwycić przemiany praktyk kulturowych (głównie sztuki, ale także jej instytucji) pod wpływem nowych mediów.

⁶ Pełna lista badanych stron znajduje się w bibliografii.

⁷ Vide, D. Bolter, R. Grusin, *Remediation: understanding new media*, Cambridge 2000.

W ogólnym zarysie koncepcja remediacji zakłada, iż dane praktyki przeniesione do nowego medium komunikacyjnego zachowują swoją swoistość, przy czym zostają uzupełnione o własności tego medium. Remediacją instytucji życia literackiego zajmowała się Fundacja Literatury w Internecie, prowadząc trzy projekty: nieszufkada.pl, literatorium.pl i literackie.pl. Nieszufkada (Z54) to coś w rodzaju warsztatów pisarskich online – portal dla debiutujących twórców, których wprowki komentowane są przez innych użytkowników, redakcję i doświadczonych poetów. Literackie.pl (Z54), to z kolei portal skupiający pisarzy po debiucie, którzy informują tu o swojej twórczości. Powstałe pod koniec 2003 Literatorium zawiesiło działalność mniej więcej po roku istnienia (wersja archiwalna dostępna w Web Archive). Portal był pomyślany jako forum dla profesjonalnych krytyków literackich. Zwróćmy uwagę, że zadaniem tych trzech witryn było niejako przeniesienie różnych obszarów życia literackiego do sieci, przy czym punkt ciężkości położono na nadawców i krytyków. Celem nadrzędnym było tu zatem stworzenie platformy do dystrybucji danych treści w internecie. Środowisko sieciowe samo zweryfikowało te projekty – najprężniej rozwijającą się witryną pozostaje Nieszufkada, czyli portal w dużo większej mierze nastawiona na odbiorców. Przyjrzyjmy się innym instytucjom.

3.1. Wydawnictwa

Wydawnictwa pojawiły się w Internecie niejako naturalną kolejną rzeczą, traktując sieć najpierw jako narzędzie promocji i informacji, a z czasem – dystrybucji. Strony niektórych wydawnictw nadal zachowują formę „wizytówkową”, jak w przypadku Oficyny Wydawniczej (Z37), która w Internecie prezentuje krótkie informacje o książkach i dane kontaktowe firm zajmujących się ich dystrybucją. Zasadnicza przemiana instytucji wydawniczych polega na przejmowaniu funkcji dystrybucyjnych i dążeniu do bezpośredniego kontaktu z odbiorcami. Porównajmy serwisy internetowe największych wydawnictw.

Portal wydawnictwa Muza SA (Z34) jest dość nietypowy ze względu na mało komercyjny charakter (zakup możliwy jest w oddzielnym serwisie księgarskim, tzw. klubie czytelników). Na stronie znajdziemy materiały promocyjne – aktualności, informacje o książkach i spotkaniach autorskich, listę best-sellerów. Portale innych dużych wydawnictw przypominają księgarnie internetowe, np. strony Wydawnictwa Literackiego (Z32) czy takich oficyn, jak słowo/obraz Terytoria (Z38) lub Znak (Z40). Serwis Świata Książki (Z33) jest wręcz sprzęgnięty z księgarnią internetową grupy Weltbild, która przejęła wydawnictwo w 2011. Na wszystkich witrynach obserwujemy próby przyciągnięcia uwagi odbiorców za pomocą nowych technologii i portali społecznościowych. Wydawnictwa (np. WL) mają często kanały w serwisie YouTube, gdzie prezentują trailery własnych książek. Większość zakłada także konta na Facebooku i Twitterze.

Na stronie wydawnictwa Nowy Świat (Z35) znajdziemy blog wydawcy, a także fragmenty tekstów (niektóre książki publikowane są w odcinkach), które można komentować.

Powstają także wydawnictwa nowe, dostosowane do sieciowej dystrybucji. W 2001 roku założono jeden z pierwszych portali do dystrybucji książek elektronicznych – Literatura.net.pl (Z73). Wydawnictwo Tower Press, obsługujące serwis, zamieszczało w nim książki w formacie pdf. Teksty pochodzące z domeny publicznej udostępniano za darmo, natomiast pozostałe e-booki można było pobrać w ramach abonamentu. Obecnie strona sprawia wrażenie opuszczonej, a całą bazę książek można kupić za 20 zł. Portal próbował przyciągnąć autorów, którzy chcieliby wydać (lub wznowić) swoje książki w wersji elektronicznej. Można się tylko domyślać, że rynek jest na razie zbyt mały, by duża liczba autorów skłonna była skorzystać z takiej oferty. Podobny cel przyświeca założonemu w 2008 roku wydawnictwu E-bookowo (Z89). Widać tu zasadniczą zmianę w podejściu do twórców: pisarz może zgłosić tekst do publikacji (i otrzymać 30% zysku ze sprzedaży) lub wystąpić jako „autor niezależny” (w zamian za stawkę 50%). Taka oferta stanowi odbicie współczesnych trendów wydawniczych, choć nadal warunkiem powodzenia podobnych projektów zdaje się być nie tylko bogata oferta, lecz także własny sprzęt do lektury e-booków, jak uczy przykład takich firm księgarskich, jak Amazon czy Barnes & Noble.

W Internecie wydawnictwa przejmują też funkcje czasopism i instytucji kulturalnych. Przykładem może być portal Korporacji Ha!Art, gdzie oprócz wiadomości o książkach znajdziemy bieżące informacje dotyczące życia literackiego (także w sieci). Wydawnictwo bierze również aktywny udział w przemianach życia kulturalnego, o czym świadczy choćby projekt „Książki na Wolności” polegający na bezpłatnym udostępnianiu wybranych pozycji z katalogu Ha!Artu w formie e-booków (Z36).

3.2. Czasopisma

Procesy remediacji najlepiej widoczne są na przykładzie czasopism. Wśród badanych stron można zaobserwować spektrum rozciągające się od prostych „wizytówek” pisma po czasopisma online i portale kulturalno-literackie. Na pierwszym krańcu umieszczam internetowe witryny czasopism ukazujących się w formie drukowanej. Sieć wykorzystywana jest tu jako kanał przekazywania podstawowych informacji o piśmie, o zawartości poszczególnych numerów (np. *Literatura na Świecie* – Z45). Czasem pojawiają się pełne wersje niektórych artykułów (np. *Odra* – Z47). Z dodatkowych możliwości korzystają *Zeszyty Literackie* (Z79): na witrynie czasopisma znajdziemy filmy i nagrania ze spotkań z pisarzami czy biografie najważniejszych autorów.

Strona nadal pełni jednak funkcję informacyjno-promocyjną, a pismo ukazuje się wyłącznie w formie drukowanej.

Model pośredni reprezentują te czasopisma, których strony internetowe służą także jako miejsce publikacji artykułów – zamieszczanie tekstów w sieci pozwala na zmniejszenie kosztów i publikację materiałów poza numerami pisma. Taką funkcję – wydania „między numerami” – pełniła na przykład strona pisma *Latarnia morska* (Z63), które w 2012 z braku środków zrezygnowało z formy papierowej i zapewne przenieśli się w pismo online. Do sieci przeniosły się też *Zeszyty Poetyckie* (Z56), co z resztą odpowiada formule pisma ukazującego się jako „nieregularnik”. *Neurokultura* (Z58) wydawana jest zarówno na papierze, jak i w sieci.

Na drugim krańcu spektrum znajdziemy czasopisma online, czyli strony internetowe będące jedynym kanałem dystrybucyjnym danego tytułu. Tak pojmowane czasopismo online zachowuje jednak wszelkie cechy drukowanego pośrednika – ukazuje się (w miarę) regularnie, w formie wirtualnych zeszytów. W taki sposób funkcjonuje *artPapier* (Z50), którego strona stanowi zestaw kolejnych numerów pisma i artykułów umieszczonych w poszczególnych działach, oraz *Krytyka Literacka* (Z91) – miesięcznik ukazujący się w formie blogu (wpisy z danego miesiąca tworzą numer). Na takiej samej zasadzie działają internetowe ziny, jak *boczny tor* (Z65), zamieszczany w sieci w formacie pdf.

Do tej grupy należy zaliczyć także różne portale internetowe uznające się za czasopisma, czego świadectwem jest numer ISSN – spadek po kulturze druku, który podnosi status publikacji. Czasopisma te nie publikują jednak pełnych numerów cyfrowych w określonych interwałach (jak *artPapier*), tylko nieregularnie zamieszczają w witrynie różnorodne artykuły. Numer ISSN posiada na przykład pismo *Niedoczytania* (Z62), które – po przekształceniach w marcu 2011 – ukazuje się w formie blogu. Celem czasopisma internetowego jest przekazywanie treści w formie przystosowanej do cyfrowego środowiska. E-Splot to „portal kulturalny” (Z64), o czym świadczy zarówno nazwa, jak i format strony, choć i tu znajdziemy numer ISSN. Połączeniem portalu i czasopisma są również *Techsty* (Z41). Treści na witrynie dostępne są w formie portalu tematycznego lub kolejnych numerów „Magazynu”. Do tej samej grupy zaliczymy *Magazyn Cegła* (Z66) – amalgamat czasopisma (obecnie zawieszony), publikacji online i portalu literackiego, w którym każdy może zamieszczać swoje teksty. Jest to zatem magazyn raczej w znaczeniu zbioru różnorodnych tekstów.

Ewolucja czasopism w kierunku formy portalu czy nieregularnego blogu wydaje się naturalną kolejną rzeczą, jeśli wziąć pod uwagę pewną uwarunkowaną technologicznie sztuczność formatu „czasopisma”, które ukazuje się w regularnych odstępach czasowych ze względów wydawniczo-dystrybucyjnych. W chwili, gdy przekazanie jednego artykułu czytelnikom jest kwestią kilku kliknięć, zdaje się zanikać zapotrzebowanie na regularnie dostarczane zestawy

tekstów. Fakt, iż środowisko internetowe nastawione jest na szybkość i aktualność, tylko pogłębia te procesy. Z drugiej jednak strony czasopisma ukazujące się jako zbiór artykułów stanowią wyraz jakiejś koncepcji tematycznej numeru. Wraz z transformacją czasopism w portale internetowe owa koherencja tematyczna zostaje wyparta przez aktualność i przypadkowość treści. To trochę tak jak z rynkiem muzycznym w internecie – pojawienie się formatu mp3 (jako kompromisu pomiędzy jakością utworu a kompresją danych) umożliwiło dystrybucję pojedynczych piosenek zamiast całych albumów. Słuchacze mogą zatem kupować tylko te piosenki, których chcą słuchać, ale z drugiej strony – umyka im wówczas szersza koncepcja płyty.

3.3. Formy informacji metaliterackiej

Obok wydawnictw i czasopism istotnymi instytucjami życia literackiego w sieci są portale instytucji kulturalnych, bibliotek czy amatorskie kompendia, wypełniające luki w informacji metaliterackiej i bibliograficznej. Dobrym przykładem portalu instytucji kulturalnej są Culture.pl prowadzony przez Instytut Adama Mickiewicza i witryna Instytutu Książki (Z26). Wartością tego typu opracowań jest wysoki autorytet treści, tzn. redakcja instytucji publicznej zaświadcza o wysokim poziomie informacji, przedrukowując często artykuły uznanych postaci świata nauki i krytyki literackiej (Z27). Witryna Instytutu Książki jest natomiast poświęcona promocji polskiej literatury. Znajdziemy tam materiały bibliograficzne, biograficzne i aktualne informacje z rynku książki i życia literackiego. Witryna obejmuje swoim zasięgiem pole niemalże nieograniczone (całość piśmiennictwa polskiego), toteż nie powinna dziwić fragmentaryczność opisu: na stronie znajdziemy zwięzłe, encyklopedyczne notki poświęcone 146 pisarzom (życie i twórczość, specyfika) z biografią twórczości i tłumaczeń (dane z 1.06.2012). Materiały te mają zatem ściśle promocyjny charakter skierowany zarówno do publiczności krajowej, jak i potencjalnych wydawców zagranicznych.

Spośród instytucji publicznych z nowego medium zdają się najszerzej korzystać biblioteki. Sieć umożliwia realizację podstawowego zadania tych instytucji, jakim jest udostępnianie zasobów (w tym wypadku w formie cyfrowej). Funkcję tę pełnią repozytoria instytucji bibliotecznych online (np. *Polona* Biblioteki Narodowej lub *eSkrytorium* Uniwersytetu Jagiellońskiego) czy instytucji naukowych – jak prowadzona przez Uniwersytet Gdański *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*. Pojawiają się jednak na tym polu także instytucje nowe, jak prowadzone na zasadzie non-profit portale typu *Project Gutenberg* czy *Wolne Lektury*, które udostępniają materiały z domeny publicznej. Ciekawym zjawiskiem jest przenoszenie do sieci innej funkcji bibliotek, jaką jest animacja kultury społeczności lokalnej.

Witryna Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Poznaniu (Z48) stanowi dobry przykład takiej działalności: oprócz katalogów i książek cyfrowych znajdziemy tam aktualności (bieżące wydarzenia kulturalne) czy platformę *e-learning*.

Na tym tle dość ciekawe rysuje się obieg czasopism naukowych, czyli dostęp do specjalistycznej wiedzy literaturoznawczej. We współczesnym dyskursie o nowych mediach często znajdziemy narzekania na nadmiar amatorskiej wiedzy w Internecie, brak weryfikacji, redakcji i solidnych hierarchii znanych z kultury druku, by wspomnieć przywoływanego już Keena. Często zapomina się jednak o drugiej stronie medalu, czyli o problemie z dostępem do nieamatorskich, zweryfikowanych i zredagowanych treści naukowych. Większość publikacji naukowych w Internecie dostępna jest odpłatnie za pośrednictwem serwisów udostępniających artykuły i książki (np. CEEOL, EBSCO, JSTOR). Koszt zakupu publikacji online jest wysoki, toteż większość użytkowników korzysta z dostępu poprzez instytucje opłacające drogie subskrypcje (np. biblioteki, uniwersytety). Przykładowo w 2011 liczba artykułów z „Tekstów Drugich” zakupionych przez użytkowników prywatnych za pośrednictwem portalu CEEOL stanowiła (dosłownie) promil całkowitej sprzedaży. Cała reszta tekstów (99,999%) została zakupiona za pośrednictwem instytucji subskrybujących bazę CEEOL. Dla odbiorców nieposiadających dostępu do subskrypcji legalny dostęp do treści naukowych okazuje się trudny⁸. W czasie, gdy trwa debata publiczna nad etycznością płatnego dostępu do wyników badań powstałych za pieniądze podatników i często wydawanych dzięki dotacji z budżetu państwa, publikacje amatorskie zdają się po prostu wypełniać pewną lukę powstałą za sprawą braku łatwego dostępu do wiedzy eksperckiej. Ciekawą inicjatywę w tym zakresie stanowi projekt badawczy IBL PAN „Sensualność w kulturze polskiej. Przedstawienia zmysłów człowieka w języku, piśmiennictwie i sztuce od średniowiecza do współczesności” (sensualnosc.ibl.waw.pl), sfinansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Wyniki badań naukowych zostały zaprezentowane na witrynie internetowej, do której bezpłatny dostęp mają wszyscy użytkownicy sieci. Być może w tym właśnie kierunku będą zmierzać badania humanistyczne, które nie są wszak nastawione na generowanie zysków, tylko na dyfuzję rzetelnej wiedzy.

Warto też zwrócić uwagę na podobne inicjatywy skierowane do uczniów. Nie chodzi tu o takie witryny, jak Sciaga.pl czy Zadane.pl działające na zasadzie *crowdsourcingu*, gdzie uczniowie zamieszczają swoje wypracowania lub odpowiadają na pytania z pracy domowej, zgłoszone przez innych użytkowników. Daleki tu jestem od krytyki tego typu serwisów, ponieważ opierają się na starej jak świat instytucji odpisywania pracy domowej, sieć dostarcza tu wyłącznie

⁸ O dostępie nielegalnym będzie mowa niżej, *vide*, M. Filiciak, *Tekst jako plik. Techno-społeczne wymiary czytania na przykładzie przemian procesów dystrybucji tekstów akademickich*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.

infrastruktury ułatwiającej kontakt z tymi, którzy potrafią pomóc w rozwiązaniu zadania. I znów nie należy za to winić Internetu, tylko pewien model nauczania nieuwzględniający przemian technologicznych. Strony ze ściągami zdają się wypełniać kolejną lukę – w dostępie do bezpłatnych treści edukacyjnych w sieci. Za przykład wartościowego wykorzystania internetu w edukacji może posłużyć Serwis Humanistyczny Hamlet (Z84). Witryna stawia sobie za cel dostarczenie rzetelnej informacji naukowej w sieci. Zamiast gotowców znajdziemy tu materiały (np. teksty źródłowe) i narzędzia do pracy własnej.

Usuwaniami „białych plam” w internetowym stanie wiedzy zajmują się także (a może: zwłaszcza) twórcy amatorskich kompendiów⁹. Takie wydawnictwa, jak np. encyklopedie, leksykony, katalogi bibliograficzne były dotąd opracowywane latami przez wielkie zespoły eksperckie i ukazywały się w serii tomów od A do Z, przy czym już w połowie drogi pojawiały się suplementy i uzupełnienia wcześniej opublikowanych haseł. Internet pozwala znieść te bariery dzięki możliwości szybkiej aktualizacji treści, a internauci-amatorzy tworzą serwisy dotyczące zagadnień, którymi nie chcą (lub nie mogą) zająć się dotychczasowe instytucje. Tak to wygląda w przypadku Wikipedii (Z28), Katalogu Czasopism Kulturalnych (Z68) czy projektu PoeWiki (Z49).

Wikipedia stanowi nieocenione źródło aktualnej wiedzy o pisarzach i ich twórczości. Informacje, które często latami czekają na kodyfikację w encyklopediach czy podręcznikach, w Wikipedii pojawiają się niemal natychmiast, wprowadzane przez rzeszę redaktorów. Serwis ten także wypełnia lukę w braku dostępu do rzetelnej wiedzy naukowej – wiele haseł to wtórne opracowania źródeł drukowanych (kompendia, encyklopedie, podręczniki), których treść zostaje upubliczniona na prawach cytatu i przywołania. Wikipedia nie jest aż tak „nierzetelnym” źródłem, jak się często uważa – wszystkie wpisy redagują ochotnicy, a każdy użytkownik ma wgląd w dyskusję o artykule. Oczywiście pojawia się też problem proporcji – pisarze popularni lub samodzielnie redagujący swoje biografie mają zwykle bardzo rozbudowane hasła. Weźmy hasło poświęcone mało znanej pisarce, Beacie Andrzejczuk, które jest dwukrotnie dłuższe od biografii Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego, laureata nagrody Nike w 2009 (1150 i 439 słów, dostęp 23.07.2012). Jest to dobry przykład wykorzystywania Internetu przez twórców mniej znanych, którzy nie mają dostępu do środków masowego przekazu¹⁰. Wikipedia nie aspiruje jednak do kompletności (utopijna wizja encyklopedii wszystkiego!), tylko do aktualności, co sytuuje ją gdzieś pomiędzy kompendium a medium informacyjnym.

⁹ Zagadnienie kompendiów omawiam szerzej [w:] M. Maryl, *Kompendia jako przykład prywatyzacji obiegu. Garść uwag o sieciowych instytucjach życia literackiego*, „Fragile” 2013, nr 2.

¹⁰ Szerzej omawiam to zagadnienie [w:] M. Maryl, *Kim jest pisarz (w internecie?)*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.

Inną inicjatywą wypełniającą braki w internetowych źródłach wiedzy literaturoznawczej jest Katalog Czasopism Kulturalnych (Z68) – przedsięwzięcie bibliograficzne mające na celu dostarczenie bieżących informacji o zawartości wszystkich czasopism kulturalnych ukazujących się w Polsce. Interesująca jest już sama ewolucja witryny – w latach 2000-2007 serwis (założony przez Fundację Otwarty Kod Kultury) prowadziła redakcja, finansując bieżące prace z dotacji państwowych. Przypomina to pracę wielkich zespołów bibliograficznych, jak dla przykładu redagowanie Polskiej Bibliografii Literackiej w IBL PAN. W roku 2007 wobec problemów z bieżącym finansowaniem działalności, właściciel serwisu zdecydował się przekształcić go w stronę typu Wiki, pozwalając wszystkim użytkownikom wprowadzać treści na witrynę i redagować wpisy innych. To dobry przykład wykorzystania *crowdsourcingu* przy tworzeniu kompendiów.

PoeWiki (Z49) to z kolei (przynajmniej w założeniu) kompendium wiedzy o historii literatury najnowszej. Serwis prowadzony jest w formacie Wiki, przy pełnej demokratyzacji redakcji: każdy może tworzyć hasła poświęcone literaturze, literaturoznawstwu, czy postaciom życia literackiego. Użytkownicy mogą także publikować swoje utwory na własnych podstronach serwisu. Wśród redaktorów znajdziemy także samych literatów, jak choćby Miłosza Biedrzyckiego, którzy na równych prawach biorą udział w redagowaniu strony. PoeWiki ze względu na bardzo wrywkowy charakter i dość dowolną formę pisania haseł trudno porównać do Wikipedii czy Katalogu Czasopism. Podobna jest za to funkcja – wypełnianie pewnych luk w obiegu oficjalnym i zbieranie wiedzy.

Podsumowując, stare instytucje przenoszą się do sieci, która służy im do komunikacji z czytelnikami i dystrybucji treści. Komunikacja sieciowa (a zwłaszcza multimedialność, łatwy kontakt z odbiorcą, wiedza zbiorowa) przekształca te instytucje i funkcje, które pełnią. Pojawiają się także nowe odmiany instytucji tradycyjnych, jak choćby wspomniane kompendia amatorskie wypełniające luki w dostępie do treści. W sieci powstają także instytucje nowe, szerzej wykorzystujące własności komunikacji elektronicznej.

4. Nowe instytucje

Choć nowe typy instytucji powstają za sprawą wykorzystania nowych narzędzi w komunikacji literackiej, nie są to jednak byty całkiem nowe – ich genezy można się doszukać w rzeczywistości przed- (czy też: poza-) internetowej. Na przykład, sieciowe wspólnoty czytelnicze można porównać do klubów książki w rzeczywistym świecie, a pisarskie – do grup literackich. Głównym rysem nowych instytucji jest asynchroniczna forma komunikacji, udostępnianie treści multimedialnych oraz wspólnotowość.

Nowe instytucje, jak zamierzam pokazać, pełnią funkcje moderacyjne w przeciwieństwie do instytucji kultury druku zajmujących się dyfuzją i kształtowaniem gustów.

4.1. Portale kulturalno-literackie

W sieci znajdziemy wiele serwisów poświęconych książkom i literaturze, zawierających listy książek, notki utworach i autorach czy amatorskie recenzje. Portale te pełnią do pewnego stopnia funkcję prasy literackiej (informacja o nowościach, krytyka), stanowiąc jednocześnie kompendium wiedzy o bieżących publikacjach na rynku książki. Warto podkreślić ten informacyjny charakter – w większości przypadków zamieszczane treści są przeklejane ze stron wydawnictw lub z materiałów promocyjnych. Można traktować to zjawisko jako odpowiedź na wielość informacji w sieci – użytkownicy nie są w stanie śledzić witryn wszystkich wydawnictw, odwiedzają za to portale, które zbierają i prezentują informacje tworzone gdzie indziej.

Takim portalem jest choćby serwis *ksiazki.tv* (Z71) udostępniający głównie audiowizualne materiały o książkach (trailery) i pisarzach czy Portal Księgarski *ksiazka.net.pl* (Z78), gdzie znajdziemy informacje o książkach wraz z linkami do księgarni internetowej. Wielkie portale także mają swoje działy poświęcone książkom. Serwis *ksiazki.wp.pl* (Z72) łączy w sobie cechy portalu informacyjnego (aktualności z rynku wydawniczego), czasopisma (felietony, publicystyka, recenzje) i portalu społecznościowego (polecanie książek, własne „półki” użytkowników, komentarze). Mniej rozbudowany jest serwis *Czytelnia.Onet.pl* (Z86) koncentrujący się na informacji. Zamiast felietonów znajdziemy tu przedruki z prasy zagranicznej, dotyczące nowości.

4.2. Portale tematyczne (Wortale)

Oprócz wielkich serwisów o książkach, w sieci znajdziemy także wortale, czyli tzw. portale tematyczne, poświęcone węższej problematyce. Większość serwisów prowadzą redaktorzy we współpracy z użytkownikami, którzy komentują zamieszczane artykuły i nadsyłają teksty do publikacji. Wortale stanowią niejako odpowiednik prasy specjalistycznej lub zinów tematycznych – dzięki nim w sieci mogą pojawić się różne zjawiska niszowe (np. poezja słowiańska). Badane strony pozwalają wyróżnić dwa typy wortali: tematyczne i gatunkowe. Wortale tematyczne poświęcone są przeważnie określonym zagadnieniom związanym z literaturą – analizom rynku książki (Z80) czy nowym technologiom literatury (Z98). Wortale gatunkowe odnoszą się natomiast do określonego wycinka literatury, najczęściej warunkowanego formą lub tematyką utworów. Duże wortale gatunkowe najczęściej poświęcone są literaturze popularnej – fantasy (*Gildia Literatury* [Z29]; *Katedra* [Z93]) czy kryminałom (*deckare.pl*, [Z96]; *Portal Kryminalny*, [Z99]; *Klub MOrd*, [Z88]) albo literaturze faktu (*Lektury*

Reportera [Z94]). Takie wortale zdają się pełnić funkcję dwojaką – informacyjną i fanowską. Z jednej strony znajdziemy tu szczegółowe informacje o książkach i autorach danego gatunku, w dużej mierze aspirujące do statusu całościowego kompendium (np. członkowie Klubu MOrd wspólnie opracowują „mordopedię”, czyli internetową Encyklopedię Polskich Powieści Milicyjnych). Wortal jest zatem swoistą bazą danych – eksternalizacją pamięci zbiorowej grupy, zbiorem informacji, które powinien znać miłośnik literatury danego typu. Ciekawym przykładem jest też Polska Strona Limerykowa (Z82), aktywna w latach 2000-2008 (obecnie w stanie „hibernacji”), na której internauci samodzielnie zbudowali antologię ulubionego gatunku.

4.3. Strony poświęcone pisarzom

Nieco zbliżoną formę stanowią strony poświęcone pisarzom. W zasadzie można je uznać za portale tematyczne, choć pełnią trochę odrębne funkcje – mniej są nastawione na aktualności, skupiając się na dokumentowaniu dorobku danego twórcy. Trudno też porównywać te strony do zwykłych fanklubów, ponieważ w dużo większym stopniu skupiają się na prezentacji twórcy w Internecie niż na zawiązywaniu więzi między fanami.

Strony o pisarzach prowadzą różne podmioty. Tworzą je na przykład wydawnictwa, by dostarczyć wiedzy o autorze i zainteresować czytelników zakupem jego twórczości. Taką funkcję pełni choćby witryna Czesława Miłosza (Z10), założona w 2001 przez wydawnictwo Znak jako oficjalna strona poety. Znajdziemy tam krótki biogram, bibliografię, trochę tekstów o Miłoszu i informacje o książkach wydawnictwa poświęconych jego twórczości. Podobne strony prowadzą także organizacje, jak choćby Towarzystwo Przyjaciół Jana Dobraczyńskiego (Z23), które założyło stronę pisarza z okazji obchodów stulecia jego urodzin w 2010. Oprócz informacji o twórcy, pojawiają się na niej także informacje o bieżącej działalności towarzystwa. Strony o pisarzach zakładają też instytucje publiczne, by przypomnieć choćby witryny poświęcone Zbigniewowi Herbertowi, które omawiałem na wstępie (Z1, Z2).

Wśród stron o pisarzach znajdziemy też „strony oficjalne”, czyli witryny prowadzone przez spadkobierców danego twórcy. Stanowią one ciekawy przykład nowego sposobu promocji dorobku autorów oraz dbałości o spuściznę. Takie funkcje pełni strona o Wojciechu Żukrowskim (Z20) czy serwis poświęcony twórczości Stanisława Lema (Z9) zarządzany przez żonę i syna pisarza. Oprócz promocji dorobku (opisy książek w kilku językach), witryna pełni też funkcje społecznościowe – znajdziemy tu recenzje użytkowników, encyklopedię wiedzy o Lemie (lemopedię) i forum. Witryny „oficjalne” od „nieoficjalnych” odróżnia w zasadzie fakt, iż twórcy strony posiadają prawa autorskie do dzieł danego pisarza.

Pozwala to spadkobiercom udostępniać także niedrukowane materiały archiwalne: na „Oficjalnej witrynie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego” (Z21), prowadzonej przez jego wnuka, znajdziemy listy pisarza i rękopisy.

Strony nieoficjalne czy też „fanowskie” prowadzone są przeważnie przez pasjonatów twórczości pisarza. Znajdziemy tam w zasadzie trzy typy materiałów: utwory, teksty przedmiotowe oraz przeróżne archiwalia. Strony te stanowią zatem z jednej strony wizytówkę dorobku pisarza, a z drugiej – źródło badawcze. Oczywiście, jest to działalność dość problematyczna w perspektywie praw autorskich do zamieszczanych utworów... Niektóre strony udostępniające wyłącznie utwory znikają z sieci (np. Mironczarnia, Z14), inne (np. Joanna Chmielewska Zone, Z12) zamieszczają linki do serwerów zewnętrznych, z których można pobrać teksty. Problem z prawami autorskimi jest tu tym bardziej dotkliwy, ponieważ strony te mają niekomercyjny charakter i często powstają wyłącznie po to, by uzupełnić lukę w sieciowych informacjach o danym twórcy, co szczególnie istotne w przypadku pisarzy mniej znanych. Takie cele przyświecają autorowi strony „Prawie wszystko o Tadeuszu Nowaku” (Z24), który zamieszcza materiały o pisarzu i fragmenty twórczości z zastrzeżeniem, iż świadomie łamie prawo autorskie, by popularyzować tę twórczość i zdejmie zamieszczone teksty, jeśli ktoś poczuje się urażony.

Bardziej rozwinięte strony o pisarzach zmierzają w stronę formy kompendium. Fanowska strona „Andrzej Sapkowski Zone” (Z11) to bardzo rozbudowany serwis zawierający liczne artykuły i recenzje oraz „Companion”, czyli encyklopedię świata powieści Sapkowskiego opracowaną przez użytkowników. Znajdziemy tu definicje wszystkich przedmiotów czy postaci występujących w książkach pisarza wraz z przypisami. Na „Stronie o twórczości Zbigniewa Nienackiego” (Z13) można znaleźć fanowskie opisy techniczne pojazdu Pana Samochodzika oraz materiały ikonograficzne (od ilustracji książkowych po adaptacje filmowe). Witryna poświęcona Markowi Hłasce (Z16) zawiera bardzo rozbudowaną bibliografię wraz z fotografiami, recenzjami, słuchowiskami, listami i artykułami problemowymi (np. teksty o kobietach pisarza).

Strony o pisarzach, o ile nie przechodzą w stan hibernacji, przypominają swoją formułą lamus – zbiór przypadkowych elementów znalezionych w innych miejscach sieci, zeskanowanych lub stworzonych przez użytkowników specjalnie na tę okazję. Forma publikacji sieciowej pozwala rozszerzać ów lamus na wszelkie możliwe sposoby. Strony o pisarzach są bowiem dynamiczne – rozrastają się w swoim tempie (zależnym od inicjatywy grupy prowadzącej serwis).

4.4. Grupy pisarskie

Oprócz stron i portali pełniących funkcje informacyjne w sieci pojawiają się także serwisy pomyślane jako platforma dla wielu twórców.

Można wyróżnić dwa typy takich grup: portale pisarzy służące promocji twórców, oraz portale pisarskie pełniące funkcje warsztatów literackich.

Portale pisarzy, jako instytucja, stanowią płaszczyznę dla komunikacji z odbiorcą i prezentacji twórczości określonej grupy pisarzy. Największym chyba portalem tego typu jest Literackie.pl (Z54), prowadzony przez wspomnianą już Fundację Literatura w Internecie. Literackie.pl to zbiór wizytówek 105 pisarzy (dane z 20.11.2013), zawierających biogramy, fragmenty utworów i bibliografie. Twórcy mają też możliwość prowadzenia niby-bloga o nazwie „dziennik”. Pisarze sami uzupełniają i aktualizują swoje wizytówki, a najnowsze wpisy pojawiają się na stronie głównej. Podobne funkcje pełni blog mustango (Z81), czyli portal internetowy jedenaściorga poetów prowadzony w formie blogu, na którym publikują swoje wiersze lub obrazy. W obydwu przypadkach mamy do czynienia z wirtualną przestrzenią publikacji utworów i promocji twórczości – na jednym portalu odbiorca może śledzić twórczość całej grupy.

Zwróćmy jednak uwagę, że w obydwu przypadkach rola odbiorców jest dość ograniczona. Wpisów w portalu Literackie.pl nie można komentować, a użytkownicy odwiedzający mustango mogą zostawiać komentarze, choć występują na prawach gości. Zupełnie inaczej działa portal Liternet.pl (Z100) inspirowany fenomenem portali społecznościowych, stanowiący „platformę komunikacji autorów z czytelnikami”. Portal ma charakter zdecentralizowany – nie istnieje ogólne forum, a cała komunikacja rozgrywa się między użytkownikami lub w grupach tematycznych. Liternet.pl to swoisty „facebook literacki” i to przynajmniej w dwóch aspektach. Po pierwsze użytkownicy zakładają profile (autorów lub czytelników), na których piszą o swojej twórczości i zainteresowaniach (w czerwcu 2012 w portalu zarejestrowanych było ok. 1310 autorów i 480 czytelników). Po drugie Liternet.pl aspiruje do roli internetowej platformy komunikacji literackiej – otwarta forma, niezawężona do wąskiej grupy twórców, pozwala przypuszczać, iż portal będzie się rozwijał, stając się z czasem ważnym miejscem w życiu literackim. Przesunięcie akcentów jest tu bardzo widoczne – Liternet.pl nie służy wyłącznie informacji, lecz także komunikacji między czytelnikami i twórcami (choć tych ostatnich jest tu na razie nieproporcjonalnie więcej). A zatem instytucja życia literackiego nowego typu pełni rolę mediatora czy moderatora komunikacji między nadawcami a odbiorcami. Instytucja, jako taka, nie musi posiadać ustalonej linii programowej czy konkretnego programu literackiego, ponieważ jej rola sprowadza się do umożliwienia komunikacji. Dobrze to widać na przykładzie portali pisarskich.

Portale pisarskie jak Nieszuflada (Z52), Rynsztok (Z53), czy Knowacz (Z70) to miejsce prezentacji własnej twórczości literackiej. Autorzy (często debiutanci) zamieszczają swoje utwory i podają je pod osąd pozostałych użytkowników, którzy teksty oceniają, komentują, dyskutują nad zasadnością wykorzystania danych środków literackich i sugerują poprawki. Portale to kolejny

przykład komunikacji literackiej w pigułce: miejsca spotkań piszących i czytających (którzy przeważnie są także pisarzami). Nieszuflada zaprasza też uznanych poetów i krytyków literackich, by gościnnie komentowali utwory użytkowników. Trudno mówić tu zatem o osobnym obiegu internetowym – jest to raczej forma warsztatów czy zajęć z twórczego pisania. Paradoksalnie twórcy mogą tu liczyć na większą reakcję na własne wiersze, niż gdyby wydali drukiem niskonakładowy tomik poezji.

Portale pisarskie, podobnie z resztą jak większości publikacji ukazujących się wyłącznie online, łatwo posądzić o grafomanię. Taki zarzut wiązałby się przede wszystkim z kulturową deprecjacją dzieł wydawanych własnym sumptem oraz ugruntowanym przeświadczeniu o sile druku i instytucji z nim związanych. Słowem, książka nie może być dobra, jeśli nikt jej nie chce wydać. Co ciekawe, publikacja internetowa nie stanowi jednak celu samego w sobie. Internet jest jakby przedsionkiem pisarskim, który może zaowocować przepustką do „wielkiego świata” kultury drukowanej. W podobnym duchu wypowiadają się krytycy literaccy, jak choćby Karol Maliszewski, który w takich portalach widzi raczej pole do szlifowania talentu niż przestrzeń sieciowych grafomanów¹¹.

4.5. Portale czytelnicze i blogi krytycznoliterackie

Portale czytelnicze, jak BiblioNetka.pl. stanowią płaszczyznę komunikacji między odbiorcami. Można mówić tu o stronach poświęconych interpretacji konkretnych utworów (np. forum internetowe danej powieści), platformy dla czytelników danego pisarza (w formie przybudówki do strony o pisarzu), a także wielkie wspólnoty internetowe, łączące w sobie funkcje serwisu społecznościowego i bazy wiedzy o książkach. Istotny jest tu aspekt polecenia książek zarówno przez algorytmy portali (na podstawie indywidualnych ocen użytkownika), jak i na podstawie rekomendacji innych użytkowników serwisu. Bezpośrednia komunikacja z innymi czytelnikami zdaje się zastępować instytucję krytyki literackiej: odbiorcy czerpią informacje o książkach wartych przeczytania od innych czytelników, którzy mają zbliżony gust czytelniczy.

Podobną funkcję pełnią blogi krytycznoliterackie. Blogger funkcjonuje jako filtr informacji – pisze o książkach, które uznaje za interesujące, a użytkownik, jeżeli zgadza się z diagnozami i ma podobny gust, śledzi kolejne recenzje. Takim krytykiem jest autor portalu Książka online (Z87), który ocenia publikacje i zamieszcza linki do różnych materiałów o literaturze. Przypomina to nieco rolę uznanych krytyków literackich w czasopiśmie, którzy sugerowali masowej publiczności teksty ważne i istotne. W tym przypadku jest jednak inaczej: po pierwsze krytyk internetowy sam jest sobie redaktorem i nie obowiązuje go linia redakcyjna, po drugie często nawiązuje współpracę z wydawnictwami,

¹¹ K. Maliszewski, *www.ylegarnia.talentów*, „Tygodnik Powszechny” 2007, nr 7.

omawiając nadsyłane książki, zamieszczając materiały promocyjne (np. Z69). Jednoosobowy portal Klub Literacki Litera (Z69) to dobry przykład takiego nowego pośrednictwa.

4.6. Inne

Nie można także pominąć innych instytucji niepoświęconych wyłącznie literaturze, które są dziś wykorzystywane w komunikacji literackiej, jak portale społecznościowe, serwisy blogerskie czy video, a także nowe formy dystrybucji w postaci udostępniania plików (*file sharing*). Jak obecność danej instytucji w internecie stała się z czasem obowiązkiem, tak dziś obserwujemy podobny trend w przypadku Facebooka. Swoje strony zakładają w tym serwisie wydawnictwa, biblioteki i inne instytucje życia literackiego, widząc w tym kolejny środek dotarcia do potencjalnych odbiorców. Pisarze tworzą swoje profile (i najczęściej osobne strony fanowskie), a fani kreują fikcyjne strony zmarłych pisarzy. Podobnie jak wcześniej blogi, portale społecznościowe pomagają twórcom nawiązać kontakt z publicznością, a także informować o bieżących planach pisarskich czy publikacjach. Do podobnych celów służy Twitter. Margaret Atwood, na przykład, ma swoje konto i regularnie relacjonuje swoje podróże, spotkania, przemyślenia... Za pośrednictwem tweetów czytelnicy zadają też pisarce pytania, na które publicznie odpowiada¹². Serwisy video, zwłaszcza YouTube, wykorzystywane są przez wydawnictwa do promocji twórczości pisarzy – zamieszczają w trailery książek, wywiady, materiały ze spotkań.

Komunikacja internetowa wpływa także na dystrybucję tekstów, umożliwiając łatwą wymianę plików tekstowych w sieci. Współczesne prawo autorskie zakłada długą ochronę praw, co znacząco wpływa na zasób treści dostępnych w sieci – bez problemów znajdziemy w internecie kilka wydań *Lalki*, ale gorzej jest z pisarzami współczesnymi. Wobec braku adekwatnego modelu dystrybucyjnego, godzącego zyski wydawców z łatwym dostępem do treści, mamy dziś łatwy (i bezpłatny) dostęp wyłącznie do dzieł znajdujących się w domenie publicznej (np. zbieranych na archive.com czy w bibliotekach cyfrowych), ale nie do najnowszych, za które konsumenci muszą płacić bardzo wysokie stawki. Dla porównania: 14 czerwca 2012 pierwszy tom trylogii *Millennium* Stiega Larssona w miękkiej okładce kosztował w sześciu księgarniach internetowych (bookador.pl, tadzimir.pl, halaster.pl, doksiazki.pl, empik.pl, merlin.pl) średnio 30 zł. Ta sama książka w formacie e-book kosztowała tego samego dnia w sześciu księgarniach średnio 34 zł (!). Oczywiście w Polsce obowiązują różne stawki VAT na książki i e-booki (odpowiednio 5 i 23%). Nie zapominajmy jednak, że książki elektroniczne nie

¹² Ciekawa analiza Twittera jako przestrzeni dyskusji o literaturze: M. Kaźmierczak, *Użytkownik, nadawca i odbiorca w Web 2.0. Uwagi o różnych sposobach odnoszenia się do literatury w serwisie Twitter*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.

generują kosztów papieru, magazynowania i dystrybucji (nie licząc prowizji sklepu internetowego). W samym sklepie Merlin e-book był zaledwie złotówkę tańszy od wydania papierowego. Wydawcy boją się jak ognia nowego modelu dystrybucji, co prowadzi do paradoksalnej sytuacji, w której przeczytanie książki cyfrowej kosztuje więcej niż przesłuchanie albumu muzycznego czy obejrzenie filmu, których produkcja jest dużo droższa niż wydanie książki. Nie jest to oczywiście sprawa nowa, bowiem dotyczy wszystkich treści kulturowych, które nagle – za sprawą zapisu cyfrowego – zostały oderwane od tradycyjnych nośników. Przypomina to obawy rynku fonograficznego przed dystrybucją muzyki w formacie mp3 (słynna sprawa Napstera), choć – jak pokazuje choćby przykład iTunes, Netfliksa czy Amazon – możliwe jest pogodzenie interesów wydawców, twórców i odbiorców.

Zjawisko *file sharing* ma różne wymiary i nie będziemy się nim tu szczegółowo zajmować. Oprócz różnych systemów bezpośredniej wymiany plików (*peer to peer*) istnieje wiele stron gromadzących treści wrzucone przez użytkowników jak – zamknięty jakiś czas temu – Megaupload, Rapidshare itp. W Polsce na podobnych zasadach działa serwis Chomikuj.pl. Współczesny dyskurs poświęcony kulturze w sieci, zdominowany przez język prawniczy i interesy wielkich wydawnictw, traktuje to zjawisko wyłącznie w kategoriach naruszania praw autorskich. Najnowsze prace badawcze na tym polu pokazują jednak, iż udostępnianie plików staje się ważną formą udziału w kulturze¹³. Problemem jest tu zatem nie tyle sama instytucja wymiany dóbr kulturowych, ile skala zjawiska. Choć wymiana plików w sieci może się wydawać zjawiskiem odmiennym od opisywanych wyżej instytucji, zauważmy, iż kieruje nią ta sama logika – wypełnianie białych plam obiegu instytucjonalnego w sieci. Użytkownicy wyprzedzają po prostu instytucje tradycyjne, zmuszając je do konfrontacji z problemem, który próbują marginalizować – problemem nowego modelu dystrybucji tekstów w świecie cyfrowym.

Zakończenie

Niedawny spór o umowę ACTA czy ciągle zamieszanie wokół polskich e-podręczników wskazuje na aktualność opisywanych tu zagadnień. Instytucje dystrybucji tekstów (w tym także: utworów literackich) przechodzą głębokie przemiany. Być może jest to także świadectwo wpływu marketingowej maszyny rynku książki na kształt komunikacji literackiej. Internet dostarcza narzędzi,

¹³ Por. najnowsze opracowania Centrum Cyfrowego: M. Filiciak, J. Hofomokl, A. Tarkowski, *Obiegi kultury. Społeczna cyrkulacja treści. Raport z badań*, Warszawa 2012, http://creativecommons.pl/wp-content/uploads/2012/01/raport_obiegi_kultury.pdf, [dostęp: 4.09.2012]. M. Filiciak, M. Danielewicz, A. Buchner, K. Zaniewska, *Tajni kulturalni. Obiegi kultury z perspektywy twórców sieciowych węzłów wymiany treści*, Warszawa 2012. Tekst dostępny online: http://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/146/Tajni_Kulturalni_Raport.pdf?sequence=1.

które pozwalają zaistnieć instytucjom nowego rodzaju – często prowadzonym przez amatorów. Zjawisko to nie podoba się krytykom, którzy upatrują w nim upadku tradycyjnych hierarchii i systemu pozwalającego odsiewać treści grafomańskie w sitach wydawnictw i krytyków. Jest to oczywiście argument przesadzony (wszak nie tylko dobre książki ukazują się drukiem), ale właśnie ta możliwość dotarcia jednostki do różnych treści i różnych grup odniesienia zdaje się być głównym rysem komunikacji internetowej. Nowi pośrednicy – zarówno wspólnoty internetowe, jak i portale księgarskie – pełnią funkcje moderatorów: zamiast oceniać treści i kształtować popyt, stanowią raczej platformę dla czytelników, którzy wzajemnie przekazują sobie informacje i polecają utwory.

Niewykluczone, iż model komunikacji literackiej oparty na ścisłych hierarchiach, kanonach, instytucjach krytycznych i dystrybucyjnych, to zwyczajny spadek po kulturze druku, w której bezpośrednia komunikacja między nadawcami i odbiorcami była utrudniona. Literatura pełni dziś także inne funkcje – dużo rzadziej widzimy w niej zwornik narodów i większych społeczności. Współczesne instytucje służą raczej nawiązaniu komunikacji – łączeniu różnorodnych czytelników w małe wspólnoty interpretacyjne, w ramach których funkcjonują odmienne kanony.

Summary

Moderators and amateurs. New institutions of the online literary life

This paper presents the results of the analysis of 100 literary institutions' webpages. Firstly, I discuss the old institutions (publishers, journals), which has adjusted to the contemporary communication practices, looking for the readers online. Secondly, I look at the new institutions, such as online journals, websites dedicated to authors and literary portals. arguing that new institutions serve predominantly 'moderating' functions, i.e. they provide space for discussion and encourage users to contribute. The role of 'amateurs' (i.e. non-professional users) is of great importance, since they shape those institutions and provide the content which is unavailable in professional portals.

Bibliografia podmiotowa:

Lista stron internetowych badanych instytucji (w nawiasie podano datę dostępu):

- Z1 Zbigniew Herbert – Instytut Książki, <http://herbert.institutksiazki.pl/> (1.06.2012).
- Z2 Rok Zbigniewa Herberta, <http://www.herbert2008.pl/> (1.06.2012).

- Z3 Zbigniew Herbert, <http://www.zbigniew.herbert.pl/> (1.05.2010).
- Z4 Piotr Rykaczewski – W świecie Pana Cogito, <http://www.zbigniew-herbert.com/> (1.06.2012).
- Z5 Marian Pankowski, <http://marianpankowski.pl/> (1.06.2012).
- Z6 konwicki.art.pl O twórczości Tadeusza Konwickiego, www.konwicki.art.pl (1.06.2012).
- Z7 Teodor Parnicki w sieci, <https://sites.google.com/site/parnickiwsieci/> (1.06.2012).
- Z8 Ryszard Kapuściński – Biografia, bibliografia, fragmenty, recenzje, książki, <http://kapuscinski.info/> (1.06.2012).
- Z9 Lem.pl Serwis poświęcony twórczości Stanisława Lema, <http://lem.pl/> (1.06.2012).
- Z10 Czesław Miłosz, <http://www.milosz.pl/> (1.06.2012).
- Z11 Andrzej Sapkowski Zone, <http://sapkowski.pl/> (1.06.2012).
- Z12 Joanna Chmielewska Zone, <http://www.chmielewska.pl> (1.06.2012).
- Z13 ZNHP Strona o twórczości Zbigniewa Nienackiego, <http://www.nienacki.art.pl/> (1.06.2012).
- Z14 Mironczarnia, <http://miron.art.pl/> (10.05.2010).
- Z15 Kpt. ż.w. Karol Olgierd Borchardt, <http://borchardt.com.pl> (1.06.2012).
- Z16 Marek Hłasko, <http://www.marekhłasko.republika.pl> (1.06.2012).
- Z17 Marian Grześczak – poeta, prozaik, dramaturg, eseista, tłumacz, krytyk, redaktor, <http://www.grzesczak.art.pl> (10.05.2010).
- Z18 Antoni Marianowicz, www.marianowicz.pl (1.06.2012).
- Z19 Dorota Masłowska [Strona nieoficjalna] "nastochańba polskiej literatury", <http://free.art.pl/maslowska/> (1.06.2012).
- Z20 Wojciech Żukrowski – strona oficjalna pisarza, <http://www.zukrowski.inf.pl> (1.06.2012).
- Z21 Oficjalna witryna Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, <http://www.kigalczynski.pl/> (1.06.2012).
- Z22 Lech Bądkowski. Pisarz. Żołnierz. Obywatel., <http://www.badkowski.pl/> (1.06.2012).
- Z23 Towarzystwo Przyjaciół Jana Dobraczyńskiego, <http://jandobraczynski.pl/> (1.06.2012).
- Z24 Prawie wszystko o Tadeuszu Nowaku, <http://kolebuk.w.interia.pl/> (1.06.2012).
- Z25 Broniewski w Sieci, <http://www.broniewski.pl/> (1.06.2012).
- Z26 Instytut Książki, <http://www.instytutksiazki.pl> (1.06.2012).
- Z27 Aktualności ze świata filmu, teatru, literatury i muzyki – magazyn – Culture.pl, <http://www.culture.pl> (1.06.2012).
- Z28 Wikipedia, <http://pl.wikipedia.org/> (1.06.2012).
- Z29 Gilida literatury, <http://www.literatura.gildia.pl> (1.06.2012).
- Z30 Oficyna 21, <http://www.oficyna21.pl> (4.06.2012).
- Z31 Wydawnictwo W.A.B., <http://www.wab.com.pl> (4.06.2012).
- Z32 Wydawnictwo Literackie, <http://wydawnictwoliterackie.pl> (4.06.2012).
- Z33 Świat Książki, <http://www.swiatksiazki.pl/> (4.06.2012).
- Z34 MUZA SA, <http://www.muza.com.pl/> (7.06.2012).
- Z35 Wydawnictwo Nowy Świat, www.nowy-swiat.pl (7.06.2012).
- Z36 Korporacja Ha!Art, <http://ha.art.pl/> (7.06.2012).
- Z37 Oficyna Wydawnicza Kucharski, <http://www.oficynamjk.com.pl> (7.06.2012).
- Z38 słowo/obraz terytoria, <http://terytoria.com.pl> (7.06.2012).
- Z39 Wydawnictwo JanKa, <http://www.jankawydawnictwo.pl/> (7.06.2012).

- Z40 Wydawnictwo Znak, <http://www.znak.com.pl> (7.06.2012).
- Z41 Techsty – Literatura i Nowe Media, <http://techsty.art.pl/> (7.06.2012).
- Z42 Internetowe Imperium Książki, <http://www.iik.pl/> (7.06.2012).
- Z43 Poezja polska – internetowy serwis poetycki, <http://www.poezja-polska.pl> (7.06.2012).
- Z44 Poema – wiersze, opowiadania, poezja, proza, <http://www.poema.art.pl/> (7.06.2012).
- Z45 Literatura na Świecie, <http://www.literaturanaswiecie.art.pl> (7.06.2012).
- Z46 FA-art, <http://www.fa-art.pl/> (7.06.2012).
- Z47 Miesięcznik Odra, <http://odra.okis.pl> (7.06.2012).
- Z48 Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, <http://www.wbp.poznan.pl> (8.06.2012).
- Z49 PoeWiki, <http://poewiki.org> (8.06.2012).
- Z50 artPapier, <http://www.artpapier.com> (8.06.2012).
- Z51 Biuro Literackie, <http://biuroliterackie.pl> (8.06.2012).
- Z52 Nieszufłada, <http://www.nieszufłada.pl/> (8.06.2012).
- Z53 panowie rynsztok i dno, <http://www.rynsztok.pl> (8.06.2012).
- Z54 Literackie.pl, <http://www.literackie.pl/> (8.06.2012).
- Z55 Poetyckie Foto NJusy, <http://www.gilling.info/> (8.06.2012).
- Z56 Zeszyty Poetyckie, <http://www.zeszytypoetyckie.pl> (8.06.2012).
- Z57 Wirtualna antologia wierszy, <http://www.antologia.free.art.pl/> (9.06.2012).
- Z58 Neurokultura – medium zaangażowane, <http://www.neurokultura.pl/> (9.06.2012).
- Z59 Rita Baum, <http://www.ritabaum.pl/> (9.06.2012).
- Z60 Topos – dwumiesięcznik literacki, <http://www.topos.com.pl> (9.06.2012).
- Z61 Fundacja-karpowicz.org Karpowiczowskie ukąszenie onlajn, <http://fundacja-karpowicz.org/> (9.06.2012).
- Z62 niedoczytania, <http://niedoczytania.pl/> (9.06.2012).
- Z63 Latarnia Morska – Pomorski Magazyn Literacko-Artystyczny, <http://latarnia-morska.eu> (9.06.2012).
- Z64 Portal Kulturalny E-SPLOT, <http://www.e-splot.pl> (9.06.2012).
- Z65 boczny tor – pismo nie (p) o kolei, <http://www.bocznytor.republika.pl> (9.06.2012).
- Z66 Magazyn CEGŁA, <http://magazyn-cegla.net> (9.06.2012).
- Z67 Dynamis – Interdyscyplinarne Czasopismo Sieciowe, <http://www.dynamis.pl> (9.06.2012).
- Z68 Katalog Czasopism Kulturalnych, <http://katalog.czasopism.pl> (9.06.2012).
- Z69 Klub Literacki Litera, <http://www.klub-litera.pl> (9.06.2012).
- Z70 Knowacz – Serwis Literacki, <http://www.knowacz.pl> (9.06.2012).
- Z71 książki.tv, <http://ksiazki.tv/> (9.06.2012).
- Z72 Książki.wp.pl, <http://ksiazki.wp.pl/> (9.06.2012).
- Z73 Literatura.net.pl, <http://www.literatura.net.pl> (9.06.2012).
- Z74 Kumple – brukowiec literacki on-line, <http://kumple.blog.pl> (9.06.2012).
- Z75 Poezja.eu, <http://www.poezja.eu> (9.06.2012).
- Z76 Serwis poetycki www.poezja.org, <http://www.poezja.org> (10.06.2012).
- Z77 Wywrota.pl, <http://www.wywrota.pl/> (10.06.2012).
- Z78 Portal Księgarski – książka.net.pl, <http://www.ksiazka.net.pl/> (10.06.2012).
- Z79 Zeszyty Literackie, <http://zeszytyliterackie.pl> (10.06.2012).
- Z80 Rynek Książki – Profesjonalny serwis o rynku wydawniczym w Polsce, <http://rynek-ksiazki.pl/> (10.06.2012).

- Z81 mustango, <http://mestengo.blogspot.com/> (10.06.2012).
- Z82 Polska Strona Limerykowa, <http://www.limeryki.pl/> (10.06.2012).
- Z83 Teczka – niehermetyczny serwis literacki, <http://free.art.pl/teczka/> (10.06.2012).
- Z84 Serwis Humanistyczny Hamlet, <http://www.hamlet.edu.pl/> (10.06.2012).
- Z85 BiblioNETka.pl, <http://www.biblionetka.pl> (10.06.2012).
- Z86 Onet.pl Czytelnia, <http://czytelnia.onet.pl> (10.06.2012).
- Z87 Książka online – Książki (nie) tylko z górnej półki, <http://ksiazka-online.pl/> (10.06.2012).
- Z88 Klub MOOrd, <http://www.klubmord.com> (10.06.2012).
- Z89 E-bookowo wydawnictwo internetowe, <http://www.e-bookowo.pl> (10.06.2012).
- Z90 i-książka.pl, <http://www.i-ksiazka.pl/> (10.06.2012).
- Z91 Krytyka Literacka, <http://krytykaliteracka.blogspot.com/> (10.06.2012).
- Z92 Poezja.com – Poezja bałkańska, poezja słowiańska, <http://www.poezija.com.pl> (10.06.2012).
- Z93 Katedra, <http://katedra.nast.pl> (10.06.2012).
- Z94 Lektury Reportera, <http://www.lekturyreportera.pl> (10.06.2012).
- Z95 Lubimy Czytać, <http://lubimyczytac.pl/> (11.06.2012).
- Z96 deckare.pl, <http://deckare.pl/> (11.06.2012).
- Z97 Książki – wiadomości24.pl, <http://www.wiadomosci24.pl/kultura/ksiazki/> (11.06.2012).
- Z98 eKsiążki.org, <http://www.eksiazki.org/> (11.06.2012).
- Z99 Portal Kryminalny, <http://www.portalkryminalny.pl> (11.06.2012).
- Z100 Liternet.pl, <http://liternet.pl> (11.06.2012).

Bibliografia przedmiotowa:

1. Bolter J.D., Grusin R., *Remediation: understanding new media*, Cambridge 2000.
2. Filiciak M., *Tekst jako plik. Techno-społeczne wymiary czytania na przykładzie przemian procesów dystrybucji tekstów akademickich*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.
3. Filiciak M., Hofomokl J., Tarkowski A., *Obiegi kultury. Społeczna cyrkulacja treści. Raport z badań*. Warszawa 2012, http://creativecommons.pl/wp-content/uploads/2012/01/raport_obiegi_kultury.pdf.
4. Filiciak M., Danielewicz M., Buchner A., Zaniewska K., *Tajni kulturalni. Obiegi kultury z perspektywy twórców sieciowych węzłów wymiany treści*. Warszawa 2012, http://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/146/Tajni_Kulturalni_Raport.pdf?sequence=1.
5. Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa 2007.
6. Kaźmierczak M., *Użytkownik, nadawca i odbiorca w Web 2.0. Uwagi o różnych sposobach odnoszenia się do literatury w serwisie Twitter*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.
7. Keen A., *Kult amatora. Jak internet niszczy kulturę*, tłum. M. Bernatowicz, K. Topolska-Gariani, wprowadzenie K. Krzysztofek, Warszawa 2007.
8. Lessig L., *Remiks. Aby sztuka i biznes rozkwitały w hybrydowej gospodarce*, tłum. R. Próchniak, Warszawa 2008.
9. Maliszewski K., *www.ylegarnia.talentów* „Tygodnik Powszechny” 2007, nr 7.

10. Maryl M., *Kompendia jako przykład prywatyzacji obiegów. Garść uwag o sieciowych instytucjach życia literackiego*, „Fragile” 2013, nr 2.
11. Maryl M., *Kim jest pisarz (w internecie?)*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.
12. Maryl M., *Reprint i hipermedialność – dwa kierunki rozwoju literatury ucyfrowionej*, [w:] *Tekst (w) sieci*, t. 2, *Literatura. Społeczeństwo. Komunikacja*, red. A. Gumkowska, Warszawa 2009.
13. Żółkiewski S., *Wiedza o kulturze literackiej*, Warszawa 1980.